

In deze editie:

- De Telganger
- Netwerk Ecologische Monitoring (NEM)
- Uitzetting van bevers in Limburg
- Wintertellingen Vleermuizen
- Nieuwe databankbeheerder
- Nationale Telavond 2002
- Bevertellingen in de Biesbosch in 2002
- Nieuwe coördinator Braakbalmonitoring
- Vleermuizen en nullen
- Eekhoornmonitoring
- Speciale aanbieding

De Telganger

Voor u ligt de nieuwe Telganger. De opletende teller zal het niet ontgaan zijn dat nummer 2 van de Telganger niet is verschenen. De oorzaak ligt in het feit dat er, zoals in het laatste nummer al werd gemeld, twee collega's zijn vertrokken. Inmiddels zijn weer nieuwe mensen aangetrokken, maar zij waren te druk met inwerken om zich op dat moment met de Telganger bezig te houden. Die nieuwe mensen stellen zich verder op aan u voor. Dan rest ons niets anders dan u veel leesplezier te wensen.

Netwerk Ecologische Monitoring (NEM)

Dit samenwerkingsverband van enkele ministeries en overheidsinstellingen wordt op dit moment geëvalueerd. Er vindt zowel een inhoudelijke als een organisatorische evaluatie plaats. Bij de inhoudelijke evaluatie wordt gekeken in hoeverre de meetnetten, waaronder die van Zoogdiermonitoring, hun

doelstellingen halen. M.a.w. worden voldoende en betrouwbare gegevens verzameld om veranderingen in aantallen van de soorten waar de meetnetten op gericht zijn (veelal bedreigde of zeldzame soorten) te registreren. Voor de zomertellingen van vleermuizen

en de metingen aan kleine zoogdieren via braakballen is de conclusie hierover al eerder negatief uitgevallen.

De tweede stap in de inhoudelijke evaluatie is het bepalen aan welke gegevens overheden behoefte hebben. Dit zijn de soorten die in de Habitatrichtlijn of de Flora- en fauna wet staan, maar ook soorten die indicatief zijn voor bijvoorbeeld de ecologische kwaliteit van de Rijkswateren. De lijst van soorten die deze evaluatie oplevert zijn richtinggevend voor de nieuwe overeenkomst die tussen de overheden en overheidsinstellingen voor de komende jaren gesloten wordt. De Particuliere Gegevensbeherende Organisaties, waar de VZZ er één van is, hebben gevraagd of zij deze keer ook een stem krijgen in die overeenkomst. Tenslotte zijn zij belangrijke verzamelaars van monitoringgegevens.

Dennis Wansink

Uitzetting van bevers in Limburg

De provincie Limburg start deze herfst met het uitzetten van bevers. Het is de bedoeling dat er in 3 jaar tijd een 10-tal paren/families uitgezet gaat worden. Momenteel worden daarvoor bevers gevangen in Oost-Duitsland in het stroomgebied van de Elbe (ze blijken niet allemaal weggespoeld te zijn).

De VZZ heeft de opdracht gekregen de aantallen te monitoren, waarbij ook aandacht aan het voortplantingssucces geschonken wordt. De BeverWerkgroep Nederland (BWN-VZZ) zal daarbij de helpende hand toesteken. Indien er mensen zijn die interesse hebben om te helpen, dan kunnen zij zich bij Vilmar Dijkstra aanmelden.

Vilmar Dijkstra

Wintertellingen Vleermuizen

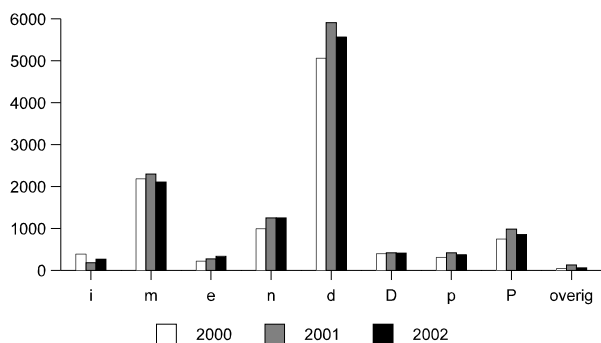
De telgegevens over de winter 2001/2002 die bij ZM zijn binnengekomen, zijn inmiddels ingevoerd en met een kleine vertraging aan het CBS aangeleverd. Een aantal gegevens is nog niet ontvangen of kwam te laat om dit jaar nog in te laten voeren. Onderstaand volgt kort een overzicht van de resultaten van de laatste drie jaar.

Aantal objecten

In het seizoen 2002 werden minimaal 650 objecten bezocht. In vergelijking met 2000 (720 objecten) en 2001 (770 objecten) lijkt dat veel minder, maar bedacht moet worden dat de gegevens van Zuid-Holland, Noord-Holland en Utrecht nog niet compleet zijn. Uiteindelijk zal het aantal bezochte objecten in 2002 hoger uitvallen dan in 2001.

Aantal vleermuizen

In 2002 werden 11.233 vleermuizen geteld, verdeeld over 14 soorten. In 2000 en 2001 waren dat er 10.352, respectievelijk 11.861 (allen exclusief dubbeltellingen van meerdere bezoeken binnen één seizoen). Gezien het aantal vleermuizen dat normaal geteld wordt in de nog niet opgenomen objecten, zal het aantal getelde vleermuizen voor 2002 ongeveer uitkomen op 13.000 vleermuizen.

Figuur 1. De getelde aantallen vleermuizen per soort in de periode 2000/2002 (afkortingen; i=ongedetermineerd; m=baardvleermuizen; e=ingekorven vleermuis; n=franjestart; d=watervleermuis; D=meervleermuis; p=dwergvleermuizen; P=grootoorvleermuizen; overig=Bechstein's vleermuis, rosse vleermuis, vale vleermuis, laatvlieger).

Globale trends

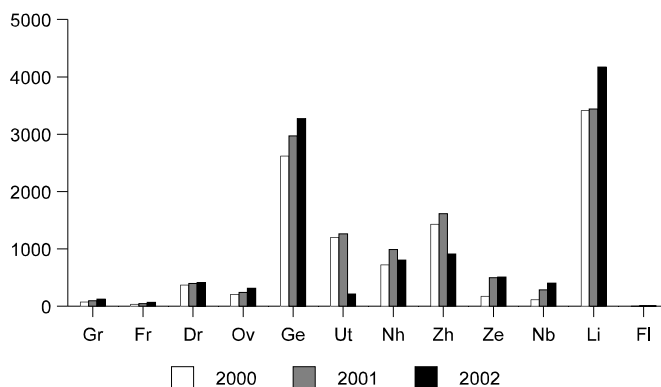
In figuur 1 is te zien hoe de verdeling over de verschillende soorten is in de periode 2000/2002. De ingekorven vleermuis werd in hogere aantallen waargenomen. In alle groeven waar hij in redelijke aantallen overwinterd werden er meer geteld. Opvallend is dat bij de franjestart, ondanks het incompleet zijn van de gegevens over 2002 en ondanks het niet tellen van een put in Gelderland waar in 2001 ruim 100 exemplaren werden aangetroffen, er toch al weer meer dieren werden geteld dan voorgaande jaren. De andere soorten waarbij de figuur nu een afname laat zien, zullen na toevoeging van de ontbrekende gegevens hoogstwaarschijnlijk niet zijn afgenomen.

Bijzondere soorten

Helaas werden de Bechstein's vleermuizen in Overijssel dit seizoen niet waargenomen. Mogelijk hebben ze zich dit jaar te goed verstoppt? Wel werden in totaal 2 Bechstein's in 2 groeven waargenomen. De toename die de vale vleermuis vorig jaar in de groeven liet zien, zette in 2002 door. Net als vorig jaar werd er in seizoen 2002 een grijze grootoor in een groeve aangetroffen.

De provincies

De provincies waarvan de gegevens compleet zijn, laten allemaal een toename zien van het aantal getelde vleermuizen (figuur 2). Met name in Limburg is de toename groot. Dit komt vooral door een aanzienlijke toename van het aantal getelde vleermuizen in een aantal groeven. De toename in Flevoland zet spectaculair door met 63%.

Figuur 2. De getelde aantallen vleermuizen per provincie in de periode 2000/2002.

Tot slot

Willen diegenen die nog tellingen thuis hebben liggen, deze naar hun proco sturen, zodat die de gegevens naar ZM kan doorsturen. Bij voorbaat hartelijk dank!
Vilmar Dijkstra

Nieuwe databankbeheerder

Sinds juni werk ik twee dagen in de week bij de VZZ als databankbeheerder. Naast echte beheeractiviteiten waarbij het garanderen van de kwaliteit van de databanken van de VZZ centraal staat, bied ik ondersteuning bij onder andere het digitaal aanleveren van gegevens. Ik streef naar het verspreiden van een eenvoudige applicatie die het vrijwilligers, coördinatoren en werkgroepen de mogelijkheid biedt hun gegevens op een makkelijke manier in te voeren, maar ook te beheren en op te vragen. Deze applicatie is nog in de ontwerpfase dus zijn alle ideeën en suggesties welkom!

Virginie Epinat (v.epinat@vzz.nl)

Nationale Telavond 2002

Op vrijdag 7 juni vond de Nationale Vleermuistelavond plaats. Enkele honderden mensen met vleermuizen in huis hebben daar aan meegedaan. De formulieren met de resultaten van hun tellingen zijn nu grotendeels binnen en worden verwerkt. Dit gebeurt door Eelko Groenendaal, die dit werk als vrijwilliger van Mieuw van Diedenhoven overneemt.

Net als vorig jaar is aan de tellers gevraagd om allemaal op dezelfde avond de uitvliegende vleermuizen

te tellen. Zoals jullie weten proberen we met deze landelijke simultaantelling het probleem van verhuizende vleermuizen te ondervangen. Met spanning wachten we daarom op de resultaten van Eelko's werk. Een overzicht van de resultaten zal in de volgende Telganger verschijnen.

Om dat overzicht compleet te krijgen moeten er nog wel wat formulieren ingestuurd worden. Met name van de groepen die in telgebieden simultaantellingen doen en van de werkgroepleden die op meerdere plaatsen tellingen uitvoeren zijn nog maar weinig formulieren ontvangen. Bij deze het vriendelijke verzoek deze spoedig op te sturen. Ook als je geen telling hebt uitgevoerd of besloten hebt helemaal niet meer aan de tellingen mee te doen, willen we dat graag weten. Op enkele plaatsen in het land zijn in het kader van de Telavond cursussen gegeven met als doel het aantal mensen dat uitvliegende vleermuizen kan determineren uit te breiden. Die cursussen zijn goed verlopen en willen we volgend jaar herhalen. Er zijn nog cursusmappen beschikbaar op het VZZ-kantoor. Werkgroepen die zo'n cursus willen geven kunnen contact opnemen met het VZZ-kantoor. We sturen je het materiaal toe. Het bestaat uit een syllabus, een CD met batdetectorgeluiden, een toelichting bij de CD, reeds verschenen Telgangers en folders over vleermuizen in huis en vleermuizen in het algemeen.

De Nationale Telavond is dit jaar mogelijk gemaakt door een subsidie van de Bacardi Bat Protection Stichting.

Dennis Wansink

Beventellingen in de Biesbosch in 2002

Net als vorig jaar werd in opdracht van SBB deze zomer 3 keer een 10-tal transecten gevaren in het Nationaal Park de Biesbosch om bevers te tellen. De belangstelling voor deze kano-tochtjes in de avond was zeer groot, in totaal hielpen 48 mensen mee, die tezamen goed waren voor 81 mensavonden.

Over het algemeen waren de weergoden ons goed gezind. Alleen op zaterdag 22 juni begon het vanaf 21:40 te regenen en kon de telling daardoor niet meegenomen worden. De overige 24 transecten leverden 20 bevers op, terwijl er op de terugweg ook nog 8 dieren werden gezien. In vergelijking met 2001 werden er nu minder bevers gezien in de Dordtse- en Sliedrechtse Biesbosch, maar juist meer in de Brabantse Biesbosch.

Naast bevers werden aan zoogdieren de volgende soorten waargenomen: watervleermuis, gewone- en ruige dwergvleermuis, laatvlieger, rosse vleermuis, egel, woelrat, muskusrat, beverrat, bruine rat, haas en (o.a. zwemmend) ree.

Vilmar Dijkstra

Nieuwe coördinator Braakbalmonitoring

Sinds juni is Dick Bekker aangetrokken als projectcoördinator kleine zoogdieren van de VZZ. Hij is in 1988 afgestudeerd als bioloog aan de Rijksuniversiteit Groningen en als opvolger van Maurice la Haye het aanspreekpunt voor projecten en activiteiten op het gebied van (spits)muizen.

Naast het begeleiden van projecten, is hij verantwoordelijk voor het landelijke verspreidingsonderzoek aan kleine zoogdieren. Wat voorheen braakbalmonitoring was, valt nu onder verspreidingsonderzoek middels braakbalanalyse.

Voor alle vragen/opmerkingen aangaande (spits)muizen:

Dick Bekker (dick.bekker@vzz.nl)

Vleermuizen en nullen

Vleermuizen tellen in grotten, forten en bunkers e.d. is spannend en nuttig. Doordat dit al decennia lang in dergelijke winterverblijven gebeurt, is er in Nederland in vergelijking met het buitenland veel kennis over waar vleermuizen overwinteren, welke typen verblijfplaatsen ze gebruiken en de aantallen per overwinteringsverblijf. Ook weten we daardoor vrij goed hoe de populaties van de soorten die in deze verblijven overwinteren (Watervleermuis, Meervleermuis, Vale vleermuis, Franjestaart, grootoorvleermuizen, en baardvleermuizen) zich ontwikkelen.

Ook als er veel gegevens over aantallen vleermuizen verzameld worden, is het echter niet altijd eenvoudig om tot betrouwbare trendanalyses te komen. Dit heeft niet alleen te maken met allerlei methodische onvolkomenheden (bijv. het niet altijd kunnen determineren van vleermuizen (baardvleermuizen), maar er zijn ook statistische problemen bij het berekenen van trends van vleermuizen in de overwinteringsverblijven.

In het meest ideale geval worden de overwinteringsverblijven al meteen vanaf het begin van het project (begin jaren veertig van de vorige eeuw) jaarlijks op dezelfde manier en met dezelfde inspanning door zeer deskundige waarnemers geïnventariseerd. Dit blijven zij tot in de eeuwigheid volhouden.

De werkelijkheid is echter weerbarstiger. De stroom telgegevens kan om diverse redenen worden onderbroken, gestopt of nieuw gestart: Waarnemers houden het soms na een aantal jaren voor gezien, gaan verhuizen of zijn door ziekte voor korte of langere tijd uitgeschakeld. Winterverblijven storten soms in of worden ontoegankelijk, waardoor de tellers er niet meer in kunnen of mogen. En de vleermuizen gaan natuurlijk

hun eigen gang en blijven soms weg waardoor tellen niet meer interessant is, of ze verschijnen juist in nieuwe of voorheen niet gebruikte winterverblijven.

Voor het verwerken van de telgegevens tot indexen zijn de redenen voor starten of stoppen met tellen belangrijk. Omdat we – overigens met alle respect voor de tellers – alleen de vleermuizenontwikkeling willen weergeven, moeten we weten of starten of stoppen samenhangt met de toestand van de vleermuizen of juist

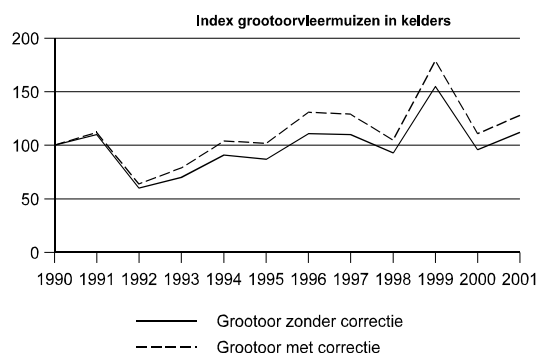
met die van de teller. Als een teller ziek wordt, gaat het met de vleermuizen in de door hem getelde verblijven vermoedelijk nog wel goed. Maar als een groeve instort en de vleermuizen er niet meer in kunnen, is dat vervelend voor de vleermuizen. Ze zullen dan op zoek moeten naar andere geschikte overwinteringsverblijven.

Met informatie over de start- en stopredenen kunnen we de indexberekeningen betrouwbaarder maken. In het statistisch rekenprogramma dat voor de berekening van de indexen gebruikt wordt (het programma TRIM) worden namelijk gegevens bij geschat voor winterverblijven waar de tellingen één of meer jaren niet zijn uitgevoerd. Op deze wijze kunnen ook gegevens van incomplete tijdreeksen worden meegenomen. Als u dus stopt met tellen blijven uw telgegevens waardevol voor het meetnet, al blijft het beter om tijdig een vervanger te zoeken en deze in te werken.

In principe gebeurt bij schatten op basis van gegevens uit de jaren waarin het verblijf wél werd geteld of met behulp van trendgegevens van andere nabijgelegen winterverblijven. Dit gaat natuurlijk fout in de gevallen dat het object nieuw of gerestaureerd was en voor het eerst door vleermuizen in gebruik werd genomen, of als het object voor vleermuizen niet meer bruikbaar is door instorting of iets dergelijks. In deze gevallen moet er voor de jaren voorafgaande aan de

nieuwbouw/restauratie dan wel voor de jaren ná de instorting met nul vleermuizen worden gerekend en niet met het bij geschatte aantal. Als er fout wordt geschat kan dit een vervelende invloed hebben op de berekende index. In bijgaande figuur staat een voorbeeld van het verschil tussen de berekende indexen van de Grootoorvleermuizen mét en zonder correctie voor het feit dat gestart werd omdat de betreffende verblijven nieuw of nieuw gekoloniseerd werden dan wel niet meer bruikbaar waren voor vleermuizen. Intotaal gaat het daarbij om gegevens van 152 kelders waarvan circa 10% gecorrigeerd werd vanwege bovenstaande start- of stopredenen. De gecorrigeerde index stijgt in de eerste jaren boven de ongecorrigeerde uit vanwege nieuw in gebruik genomen kelders. Door onbruikbaar geworden kelders wordt het verschil in latere jaren weer wat kleiner.

Informatie over de start- en stopredenen is dus belangrijk. Trends kunnen dankzij die correctie bijvoorbeeld net wel significant zijn. Maar voor het

verkrijgen van deze informatie is wél de medewerking van de waarnemers nodig. De VZZ en het CBS proberen daarom van alle telobjecten de start en eventuele stopredenen te achterhalen.

Op dit moment zijn er nog een groot aantal winterverblijven waarvan de start en eventuele stopredenen ontbreekt in de bestanden. Van 1009 winterverblijven waarover indexen worden berekend zijn er 689 met onbekende startredenen (68%). Vanaf 1990 zijn in 268 winterverblijven de tellingen gestopt of wordt al sinds 3 jaar of langer niet meer geteld. Van deze telobjecten blijken er 201 (75%) gestopt te zijn met onbekende stopredenen.

Van alle winterverblijven waarvan de startredenen is opgegeven blijkt 13% betrekking te hebben op een nieuw aangelegd winterverblijf of een voor vleermuizen geschikt gemaakte verblijfplaats. In de jaren daarvoor overwinterden in deze telobjecten geen vleermuizen.

Van de winterverblijven waarvan de stopredenen bekend is blijken vleermuizen er in 29% van de gevallen niet langer voor te kunnen komen (ingestorte groeven of dichtgemetselde bunkers).

Om goede en betrouwbare aantalsveranderingen van vleermuizen in overwinteringsverblijven te kunnen berekenen moeten er dus nog een aanzienlijk aantal start en stopredenen van telobjecten worden nagevraagd. We rekenen daarbij op uw bereidwilligheid en steun.

Ben Daemen en Tom van der Meij, Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS).

Eekhoornmonitoring

Het is inmiddels oktober en dus de hoogste tijd om alle ingestuurde telformulieren in te voeren. Dat zal aankomende maand dan ook gaan gebeuren, waarna de trendanalyses worden uitgevoerd. Bij de instructie-mailing in januari krijgt iedereen uitgebreid de resultaten voorgeschoteld.

In totaal zijn bij ZM voor het teljaar 2002 111 formulieren binnengekomen, waaronder 17 nieuwe telgebieden. Van de telformulieren over 2002 staat in tabel 1 de verdeling over de verschillende provincies en in hoeverre de telling correct is uitgevoerd e.d.. In totaal onderscheiden we in Nederland inmiddels 144 telgebieden, waarvan er momenteel 20 niet meer worden geteld. Hopelijk vinden we daar in de toekomst nieuwe tellers voor, aangezien continuïteit van de telgebieden erg belangrijk is voor de kwaliteit van het meetnet. Als er nog mensen zijn uit Groningen of Zeeland (Zeeuws Vlaanderen) die mee willen doen, dan zijn ze van harte welkom en kunnen ze zich bij Zoogdiermonitoring aanmelden.

Tabel 1. Aantal telgebieden per provincie met de status van de telling in 2002. Bij gestopt staat het totale aantal telgebieden in betreffende provincie dat niet meer wordt geteld, met tussen haakjes het aantal telgebieden waarvan de telling in 2002 is gestopt.

prov	volledig geteld	onvolledig geteld	niet geteld/ onbekend	gestopt
Gr	0	0	0	1
Fr	8	0	1	(2)
Dr	18	1	2	2
Ov	14	0	1	1
Ge	17	0	5	2
Ut	11	0	1	1
Nh	5	0	1	3
Zh	2	0	0	0
Ze	0	0	0	0
Nb	13	0	1	6 (1)
Li	16	0	4	2
Fl	2	0	0	0
Nl	106	1	16	20 (3)

Vilmar Dijkstra

Speciale aanbieding

De Vereniging voor Zoogdierkunde en Zoogdierbescherming (VZZ) is een kleine vereniging die zich inspant om kennis van in het wild levende zoogdieren te verzamelen en daaruit voort vloeiend ook een stukje bescherming te bieden. Voor de VZZ (en dus voor onze wilde zoogdieren) is het van belang om veel leden te hebben en de verzamelde kennis uit te dragen. Het uitdragen van kennis wordt o.a. bereikt door de uitgave van 2 tijdschriften: 'Zoogdier' en 'Lutra'. De VZZ bestaat dit jaar **50 jaar** en om de vrijwilligers van ZM, die geen lid zijn van de VZZ, kennis te laten maken met de VZZ en haar tijdschriften, kunnen zij dit jaar een fikse korting krijgen als ze nu lid worden. Een lidmaatschap met de tijdschriften Lutra (wetenschappelijk, Engelstalig, 2 keer per jaar) en Zoogdier (populair-wetenschappelijk, Nederlandstalig, 4 keer per jaar), kost normaal 25,- euro. Als je nu lid wordt, betaal je dit jaar 10,- euro. Een lidmaatschap met alleen Zoogdier kost normaal 15,- euro. Als je nu voor dit lidmaatschap kiest betaal je dit jaar 5,- euro. Kortom bijna voor niets!! DOEN!

Deze aanbiedingen blijven het gehele jubileumjaar

2002 geldig.

Braakballetjes

Nieuwe folder

Binnenkort is de nieuwe eekhoornfolder van de VZZ gereed. Deelnemers van eekhoornmonitoring krijgen hem thuisgestuurd.

Programma coördinator

Vilmar Dijkstra is sinds 1 juli programma coördinator Zoogdiermonitoring en daarmee verantwoordelijk voor alles wat met aantalsmonitoring en Zoogdieren te maken heeft: v.dijkstra@vzz.nl.

Vleermuistellers

De telleiders van het meetnet wintertellingen vleermuizen worden ieder jaar ondersteund door een grote groep tellers. Graag willen wij achterhalen hoe groot die groep is en wie dat zijn. Dat laatste om ervoor te zorgen dat ook zij de Telganger ontvangen. **Hierbij dan ook de oproep aan telleiders om hun vaste tellers aan ZM door te geven.**

Colofon. Ieder kwartaal maakte het team van Zoogdiermonitoring een kort verslag van bestuurlijke activiteiten en de voortgang van de deelmeetnetten: "De Telganger". Dit wordt verspreid onder deelnemers van Zoogdiermonitoring.

Heb je opmerkingen, ideeën, mededelingen met betrekking tot Zoogdiermonitoring? Geef ze door voor **1 december 2002** en ze komen in de Telganger.

Adres: VZZ, Oude Kraan 8, 6811 LJ, Arnhem.

026-3705318

www.vzz.nl